

ILM FAN YANGILIKLARI KONFERENSIYASI

YANVAR

ANDIJON, 2026

SUN'YI INTELLEKT VA MASHINA TARJIMASINING INSON TARJIMONIGA TA'SIRI

Azizbek Tangirov Azadovich

Tillar -2 kafedraasi o'qituvchisi, Oriental Universiteti

Annotatsiya

Mazkur maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi va mashina tarjimasining keng qo'llanilishi natijasida inson tarjimonining kasbiy faoliyatida yuz berayotgan o'zgarishlar tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida zamonaviy mashina tarjima tizimlarining lingvistik imkoniyatlari, ularning afzallik va cheklovlari hamda inson tarjimoni bilan o'zaro hamkorlik mexanizmlari ko'rib chiqiladi. Sun'iy intellekt asosidagi tarjima vositalarining tarjima sifati, tezligi va iqtisodiy samaradorligiga ta'siri baholanadi. Maqolada inson tarjimonining ijodiy, madaniy va pragmatik kompetensiyalarining sun'iy intellekt bilan to'liq almashtirilmasligi asoslab beriladi hamda tarjimon kasbining transformatsiyasi, post-tahrir (post-editing) jarayonining ahamiyati yoritiladi. Tadqiqot natijalari tarjimashunoslikda sun'iy intellekt va inson omili o'rtasidagi muvozanatni belgilashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar

sun'iy intellekt, mashina tarjimasini, inson tarjimoni, avtomatlashtirilgan tarjima, neyron mashina tarjimasini.

Kirish qismi

So'nggi yillarda raqamli texnologiyalar, xususan sun'iy intellektning jadal rivojlanishi tarjima sohasida tub o'zgarishlarni yuzaga keltirdi. Axborot almashinuvi tezlashgan globallashuv sharoitida ko'p tillilik ehtiyoji ortib borar ekan, mashina tarjimasini tizimlari tezkorlik va qulaylik nuqtayi nazaridan keng qo'llanila boshladi. Natijada tarjima faoliyati endilikda faqat inson mehnatiga tayanib qolmasdan, avtomatlashtirilgan va yarim avtomatlashtirilgan texnologiyalar bilan chambarchas bog'liq holda rivojlanmoqda.

Sun'iy intellekt asosida yaratilgan zamonaviy mashina tarjimasini tizimlari, ayniqsa neyron mashina tarjimasini modellari, qisqa vaqt ichida katta hajmdagi matnlarni tarjima qilish imkoniyatini yaratdi. Bu holat tarjima jarayonining tezligi va iqtisodiy samaradorligini oshirgan bo'lsa-da, tarjima sifatining barqarorligi, madaniy va pragmatik omillarning to'liq aks etishi masalasida qator muammolarni ham yuzaga chiqarmoqda. Shu sababli mashina tarjimasining inson tarjimoniga bo'lgan ta'siri masalasi zamonaviy tarjimashunoslikning dolzarb ilmiy muammolaridan biri sifatida maydonga chiqmoqda.

Inson tarjimoni tarjima jarayonida nafaqat lingvistik bilim, balki madaniy kompetensiya, kontekstni chuqur anglash, ijodiy yondashuv va pragmatik moslashuv kabi muhim omillarni ta'minlab kelgan. Mashina tarjimasini esa asosan statistik va algoritmik modellar asosida ishlagani sababli ushbu insoniy omillarni to'liq qamrab ola olmaydi. Shunga qaramay, zamonaviy tarjima amaliyotida inson tarjimoni tobora ko'proq post-tahrir (post-editing) faoliyatini bajaruvchi mutaxassis sifatida shakllanib bormoqda.

Mazkur maqolada sun'iy intellekt va mashina tarjimasining inson tarjimonining kasbiy faoliyatiga ko'rsatayotgan ta'siri ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda mashina tarjimasining imkoniyatlari va cheklovlari, inson tarjimonining o'rni va funksional vazifalaridagi o'zgarishlar hamda kelajakdagi tarjima jarayonida inson va sun'iy intellekt o'rtasidagi hamkorlik masalalari yoritiladi. Ushbu masalalarni o'rganish tarjimon kasbining

transformatsiyasini to'g'ri baholash va tarjima ta'limini zamonaviy talablar asosida takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism: Mashina tarjimasi dastlab qoidabozlik (rule-based) yondashuv asosida shakllangan bo'lib, bunda tarjima jarayoni grammatik va leksik qoidalar majmuasiga tayanilgan. Keyinchalik statistik mashina tarjimasi tizimlari paydo bo'lib, ular katta hajmdagi parallel matnlar asosida ehtimollik modellarini ishlab chiqishga imkon berdi. So'nggi bosqichda esa sun'iy intellektning muhim yo'nalishi hisoblangan neyron tarmoqlar asosida yaratilgan neyron mashina tarjimasi tizimlari tarjima jarayonini sezilarli darajada takomillashtirdi.

Neyron mashina tarjimasi matnni butun kontekst doirasida qayta ishlashi bilan avvalgi yondashuvlardan farq qiladi. Bu esa grammatik jihatdan nisbatan ravon va tabiiy tarjimalarni yuzaga keltiradi. Biroq mazkur tizimlar semantik noaniqliklar, madaniy realiyalar va pragmatik ma'nolarni to'liq anglash borasida hanuz cheklangan imkoniyatlarga ega.

Mashina tarjimasining asosiy afzalliklari uning tezkorligi, katta hajmdagi matnlarni qisqa vaqt ichida qayta ishlash imkoniyati hamda iqtisodiy samaradorligidadir. Ayniqsa texnik, informatsion va standartlashtirilgan matnlar tarjimasida mashina tarjimasi muhim vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu bilan birga, mashina tarjimasi badiiy, publitsistik va madaniy jihatdan murakkab matnlar tarjimasida qator kamchiliklarga ega. Xususan, metafora, frazeologizm, kinoya, milliy madaniyatga xos tushunchalar va emotsional-ekspressiv birliklar mashina tomonidan ko'pincha noto'g'ri yoki soddalashtirilgan holda tarjima qilinadi. Bu holat mashina tarjimasining inson tafakkuri, ijodiy yondashuv va madaniy sezgirlikni to'liq almashtira olmasligini ko'rsatadi.

Sun'iy intellekt va mashina tarjimasi rivoji inson tarjimonining an'anaviy roliga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Agar ilgari tarjimon asosiy tarjima jarayonini mustaqil bajargan bo'lsa, hozirgi kunda u ko'proq tahrirchi, nazoratchi va sifat baholovchi mutaxassis sifatida faoliyat yuritmoqda. Ayniqsa post-tahrir (post-editing) jarayoni tarjimon kasbining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Biroq bu transformatsiya inson tarjimonining ahamiyatini kamaytirmaydi, balki uning kasbiy kompetensiyalariga yangi talablarni yuzaga keltiradi. Zamonaviy tarjimon nafaqat til bilimlariga, balki texnologik savodxonlikka, mashina tarjimasi tizimlari bilan ishlash ko'nikmalariga va madaniyatlararo kommunikatsiya malakalariga ham ega bo'lishi lozim.

Zamonaviy tarjimashunoslikda inson va sun'iy intellekt o'rtasidagi raqobatdan ko'ra ularning hamkorligi konsepsiyasi ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Mashina tarjimasi tezkorlik va texnik samaradorlikni ta'minlash, inson tarjimoni sifat, madaniy moslashuv va pragmatik aniqlikni kafolatlaydi. Shu bois kelajak tarjima jarayoni gibril model asosida, ya'ni inson va sun'iy intellektning o'zaro uyg'un faoliyati orqali rivojlanishi kutilmoqda. Mazkur yondashuv tarjima sifatini oshirish bilan birga, tarjimon kasbining yangi ixtisoslashuv yo'nalishlarini ham shakllantiradi. Natijada tarjimonlar nafaqat tarjima qiluvchi, balki tarjima texnologiyalari bilan ishlovchi yuqori malakali mutaxassis sifatida faoliyat yuritadi.

Xulosa qismi: Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt va mashina tarjimasi texnologiyalarining jadal rivojlanishi tarjima sohasida muhim tarkibiy o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Mashina tarjimasi tezkorlik, iqtisodiy samaradorlik va katta hajmdagi matnlarni qayta ishlash imkoniyati bilan tarjima jarayonini sezilarli darajada yengillashtirgan bo'lsa-da, u inson tarjimonining o'rnini to'liq egallay olmaydi. Ayniqsa

madaniy, pragmatik va ijodiy komponentlarga boy matnlar tarjimasida inson omilining ahamiyati saqlanib qolmoqda.

Tadqiqot davomida aniqlanganki, mashina tarjimasida tizimlari asosan algoritmik va statistik modellar asosida ishlagani sababli kontekstni chuqur anglash, yashirin ma'nolarni ochish hamda milliy-madaniy birliklarni adekvat yetkazishda cheklangan imkoniyatlarga ega. Shu bois zamonaviy tarjima amaliyotida inson tarjimoni post-tahrir (post-editing) jarayonida tarjima sifatini ta'minlovchi muhim subyekt sifatida namoyon bo'lmoqda. Sun'iy intellekt tarjimon kasbining transformatsiyasiga sabab bo'lib, yangi kompetensiyalarni talab etmoqda. Zamonaviy tarjimon faqat tilshunos emas, balki tarjima texnologiyalaridan samarali foydalana oladigan, madaniyatlararo kommunikatsiyani chuqur anglaydigan mutaxassis sifatida shakllanmoqda. Bu holat tarjima ta'limi tizimini ham zamonaviy texnologik va amaliy ehtiyojlar asosida qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi.

Xulosa qilib aytganda, kelajak tarjima jarayoni inson va sun'iy intellekt o'rtasidagi raqobat emas, balki ularning o'zaro hamkorligi asosida rivojlanadi. Mashina tarjimasida texnik va yordamchi vosita sifatida xizmat qilgan holda, inson tarjimoni tarjima sifatining, madaniy moslashuvning va kommunikativ aniqlikning asosiy kafolati bo'lib qoladi. Mazkur tadqiqot natijalari tarjimashunoslikda sun'iy intellektning o'rni va inson omilining ustuvorligini aniqlashda nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar ro'yhati

1. Salomov G'. Tarjima nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent : O'qituvchi, 2005. – 198 b.
2. Markhabo Abdullayeva, Azizbek Tangirov Azadovich. (2025). DETECTIVE GENRE AND PHILOSOPHICAL APPROACH IN THE WORKS OF AGATHA CHRISTIE. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 12(12). Retrieved from <https://www.ijmrd.in/index.php/ijmrd/article/view/4525>
3. Khabibullayeva, M. E., Abidova, Z. X., Karimova, N. D., Khodjakhanov, M. M., Abdullayeva, M. R., & Abduraxmatovna, D. M. (2025). EXPRESSION OF PROVERBS AND PHRASE IN THE ENGLISH TRANSLATION OF UZBEK WORKS. Lex Localis: Journal of Local Self-Government, 23.
4. Tangirov, A. (2025, October). THE GENIUS OF AGATHA CHRISTIE: HERCULE POIROT AND THE EVOLUTION OF THE DETECTIVE GENRE. In London International Monthly Conference on Multidisciplinary Research and Innovation (LIMCMRI) (Vol. 2, No. 1, pp. 756-758).
5. Hamidov, X., & Abdullayeva, M. (2024). FRAZELOGIZMLARNING O'ZBEKCHA MUQOBIL VARIANTLARI VA FUNKSIONAL XUSUSIYATLARI. In Konferensiyalar| Conferences (Vol. 1, No. 8, pp. 14-21).
6. Abdullayeva, M. (2025). DUNYONING ISHLARI INGLIZ TILIDA (Mark Riss tarjimasida tahlili). Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 5(20), 374-377.
7. Marxabo, Abdullayeva. "Milliy koloritni ifodalovchi frazeologizmlar tarjimasida muammolari (Agata Kristi asarlarining o'zbekcha tarjimalari misolida)(Monografiya)." Innovatsion nashriyot 5 (2024).